

грами соціалістичних перетворень в українському селі, а й тиранії, насильства й геноциду комуністичної влади проти нашого народу.

Література

1. Хміль І.В. Перший Всеукраїнський селянський з'їзд (28 травня-2червня 1917 р.).
2. Вісник I Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду, 23 серпня, 15, 22, 29 вересня, 6 жовтня 1917.
3. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. Т.1, 4 березня – 9 грудня 1917 р. – К., 1996. – С.370, 377.
4. Там само; С.398-401, 444-445.
5. Українська Центральна рада: Документи і матеріали у 2-х томах. Т.2, 10 грудня – 29 квітня 1918 р. – К., 1997. – С.113, 125, 128-130
6. Волобуев П. Стратегический поворот: Уроки Апрельських тезисов // Коммунист. – 1987. – № 5, С.66.
7. Ленін В.І. Декрет про землю // Повне зібрання тв. – Т. 35. – С.22-25.
8. Історія Української РСР. – Т.5. – С.273.
9. Королівський С.М. Перша Всеукраїнська селянська конференція. – Харків, 1958. – С.35-36.
10. Хміль І.В. Аграрна реформа в Україні: березень 1917-квітень 1918 рр. – К., 2000. – С.56-57.
11. Головач Ф.В. З історії радгоспного будівництва в Українській РСР. Жовтень 1919 р. – червень 1921 р. – К., 1982. – С.25; Рубач М.А. Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине в период проверки Октябрьской революции. – К., 1956. – С.392-396; Ганжа І.В. Перші колективні господарства в Україні (1917-1920 рр.) – К., 1960. – С.27; Хміль І.В. Названа праця, С.71-72.

Смоляр Л.О.

Одеська академія харчових технологій

ЖІНКИ УКРАЇНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

З початком першої світової війни більшість жіночих організацій України підпорядкували свою роботу потребам фронту. Силами жінок відкри-

валися притулки для біженців, дитячі садки для дітей воїнів, надавалася допомога дружинам військовослужбовців, засновувалися курси з підготовки сестер-жалібниць. Жіночі організації Києва, Одеси, Харкова, Полтави шили білизну для фронту, на зароблені гроші та пожертвування відкривали їдальні для дітей-сиріт.

24 серпня 1914 р. членкиня Катеринославської “Просвіти” Любов Євгеніївна Біднова запропонувала Раді товариства прийти на допомогу сім’ям воїнів, заклавши для них дешеву їдальню на Мандриківці під Катеринославом. Цю пропозицію Рада ухвалила й постановила дати гроші, а Тетяна Степанівна Бачихіна, Дарія Григорівна Бірюкова, Любов Євгеніївна Біднова, Євгенія Савішна Гаркавцева, Марія Григорівна Коростовцева, Олександра Григорівна Павловська, Віра Петрівна Труба, Євгенія Василівна Щоголівна, Олександра Іванівна Федорова взялися виконувати постанову про відкриття їдальні. Всі ці жінки дуже багато праці поклали на заснування їдальні, відкриття якої відбулося 6 вересня 1914 р. Справами нового закладу товариства порядкував комітет, заснований жінками. Вони щоденно чергували із восьмої години до другої, доглядаючи за приготуванням страв, вели рахунки, записи, видавали обіди. За чотири місяці 1914 р. їдальня нагодувала більше 17 тисяч чоловік. Під час Різдвяних свят, шануючи народні традиції, жінки влаштували для своїх харчовиків багату кутю. Завдяки енергії та дружній праці членів комітету, молода українська жіноча організація, яка нараховувала 31 членкиню, “завела собі, – повідомлялося у звіті товариства, – добрий лад і привабила до себе прихильність громадянства” [1].

Спеціальну комісію для вирішення проблем, пов’язаних з війною в серпні 1914 р. було засновано “Київським товариством допомоги жінок”, до її складу входила Л.Яновська, Л.Добра, М.Косницька, Н.Дорошенко. Зусиллями жінок на вулиці Столипінській було відкрито захоронку на 150-180 осіб, організовано швальню, в’язальню та шевський відділ. Членкині товариства підшукували роботу для біженців.

З самого початку воєнних дій для влаштування та утримання шпиталів для поранених воїнів був створений жіночий комітет при Одеському відділенні Червоного Хреста. За перший рік свого існування жіночий комітет під головуванням Любові Степанівни Сосновської влаштував три шпи-

талі та відділ лиманного лікування. Значна робота здійснювалася по шиттю білизни та виготовленню перев'язочного матеріалу, подарунків для воїнів [2]. Виготовляв білизну та допомагав пораненим жіночий комітет Катеринославського відділення Червоного Хреста.

Особливо напружену працю серед жінок та взагалі всіх кіл громадянства викликало прибуття з Галичини заарештованих – серед них були визначні постаті галицької інтелігенції, яких військово командування відсилало як закладників через Київ в Росію. Заарештованих тримали по київським поліцейським дільницям. Бували випадки, коли залишали їх там по кілька місяців, аж поки не збиралася велика партія, яку й відсиляли далі на схід або на північ Росії. Були це переважно люди старшого віку, з визначним соціальним становищем, а в поліцейських дільницях їм доводилося нерідко сидіти разом із дрібними злодіями, повіями [3]. Київське громадянство, а найбільше жінки, звернули найпильнішу увагу на допомогу цим жертвам світової війни.

Багато зусиль для підтримки біженців доклала Людмила Старицька-Черняхівська. “Вона не хотіла слухати про жодну політику, – згадував Дмитро Дорошенко, вона тільки бачила перед собою тих Галичан, яких звикла вважати за братів. І тепер ось вони – жертви війни, обідрані, голодні, змучені жорстоким поведженням. Треба було зараз же їм допомогти, щоб вони як найкраще побачили, що в Києві мають братів-українців”. Людмила Старицька-Черняхівська організувала жіночий гурток і почала сама ходити від однієї адміністративної установи до другої. Треба було вирвати Галичан із в'язниці, розмістити по приватним помешканням українців. Одночасно з усіма цими клопотами і працею був створений шпиталь у колишньому помешканні Українського Клубу, де цілий другий поверх жінки обернули в шпиталь для поранених. Там воїни знаходили не тільки лікарський догляд, а й хороші санітарні умови, харчі. Вони мали там і моральну підтримку: жінки читали їм книжки, влаштовували концерти, навчали грамоті. Кілька українських шпиталів для поранених дуже гарно влаштованих й прибраних в українському стилі, були створені жінками при київському клубі “Родина” [4], тут панувала українська книга та українське слово, а найбільше “Кобзар”, твори Б.Грінченка, Івана Франка.

Однак допомога при нелегальній формі роботи стала неможливою. Вивилася крайня потреба заснувати якесь офіційне товариство, під вигідною назвою, щоб була змога шукати кошти відкритим шляхом, роблячи збір грошей, влаштовуючи концерти і т. ін. У кінці травня 1915 р. заснувалося “Товариство допомоги населенню Півдня Росії, що постраждало від війни”. Це не було вже виключно жіноче товариство, але до його складу входило багато жінок, на яких, головним чином, лежала вся праця. До найбільш діяльних членів належала Людмила Старицька-Черняхівська, Наталя Дорошенко, Любов Шульгіна, її донька Надія, М.Ішуніна, що була секретарем, Іщук-Шульгіна, Л.Яновська, Зінаїда Мірна та інші [5]. Для своєї діяльності товариство енергійно збирало фонди і в цій справі дуже велику допомогу товариству надали урядовці київського земства, які через Марію Матюшенко передали значні кошти. Це допомога дозволило товариству відкрити майстерню для дітей та харчові пункти. Товариству пощастило відкрити дім для закладників, які таким чином, замість брудної тюрми, опинилися в притулку з українським оточенням і де хоч і жилося тяжко, а все ж по-людському. Вся праця по поліцейським дільницям, куди перед вступом до Українського Дому розміщували закладників, була поділена між жінками-членами Товариства, що давало можливість в організованій спосіб виконувати потрібну працю: годувати закладників, передавати їм листи, постачати необхідні речі.

Наприкінці 1916 р. за дорученням Товариства Л.Старицька-Черняхівська їздила до Сибіру, щоб на місці оглянути становище засланців. Доїхавши аж до Іркутська, вона наочно переконалася у тяжкому бідунстві засланців більшості міст [6].

Важливим напрямком діяльності жінок була *допомога дітям*. З початком війни, міська дума Києва звернулася до громадських установ міста з пропозицією взяти участь в її заходах по допомозі родинам воїнів. У цій ситуації Правління “Київського товариства сприяння народній освіті” скликало позачергове засідання, яке вирішило відкрити в народній аудиторії притулок (“Очаг”) для дітей призовників з тим, щоб ці діти мали не тільки приміщення й харчування, а також догляд, медичну допомогу, навчання грамоті та ремеслу. Для “Очага” було відведено великий зал та фойє, у боковій прибудові влаштовано кухню, у дворі були насаджені де-

рева та організований майданчик для дитячих розваг. Дума асигнувала грошову допомогу, а товариство, з свого боку, збирало приватні пожертвування, влаштовувало лекції та концерти, прибутки з яких йшли на утримання “Очага”. Для завідування “Очагом” була створена окрема комісія із вчительок, яка широко розгорнула свою діяльність. Її головою стала Н.Н.Галаган, багато років працювала в комісії М.Андрієвська, Н.В.Іванова та інші жінки, що читали лекції по лазаретах, вчили грамоті. “Очаг” проіснував до 1917 р. і надавав допомогу не тільки дітям, а також їх матерям, які теж брали харчі, отримували грошову та моральну допомогу.

Любов Шульгіна разом з Людмилою Михайлівною Старицькою-Черняхівською стали ініціаторами створення дитячих притулків для біженців, де вчили дітей української грамоти, читали книжки. Жінками, власне, була утворена неофіційна українська школа, що проіснувала не менше чотирьох років. Працювала тут і Варвара Чередниченко, яка в 1915 р. взяла участь в упорядкуванні першої в Україні книги для дошкільнят – збірки “Дзелень-бом!”, що витримала шість видань.

Мережу притулків для сиріт та загублених дітей в період війни в різних районах України створила письменниця Наталя Романович-Ткаченко [7]. Вагомою була допомога біженцям та дітям-сиротам, яку надавала Софія Вольська. Значна допомога матерям-солдаткам і біжинкам, які мали немовлят, надавалася під час війни жінками “Товариства боротьби з дитячою смертністю” та його відділеннями, які отримали назву “Капля Молока”. В умовах відсутності законодавства про охорону материнства і дитинства, відділи допомагали жінці вигодовувати немовлят, яке, через певні причини, було позбавлене материнського молока, вчили матерів елементарних правил дієти і гігієни, надавали можливість користуватися лікарською допомогою. Найбільш активну допомогу матерям надавала Харківська “Капля Молока”, історія діяльності якої розпочалася ще 15 червня 1907 р. Молоко для немовлят бралось з спеціальної ферми, стерилізувалося, а за фермою здійснювався контроль лікарів. Дітям убогих людей молоко видавалося безкоштовно, діти заможних отримували його по тій ціні, що коштувало фермі, а для багатих молоко продавалося в два рази дорожче. Потреба в такій установі була надзвичайно великою і в перші місяці існування “Капля” обслуговувала 106 немовлят, а ме-

дична допомога надавалася 600 дітям. Відділ допомагав і тим матерям, що мали незаконнонароджених дітей. Товариство переконувало жінок не кидати своїх дітей, та не віддавати їх у притулок, а годувати самим. Для цього “Капля Молока” видавала матерям щомісяця по 9 карбованців на дитину, аж поки їй не виповнювалося дев’ять місяців.

Під час війни Харківська “Капля Молока” розширила свої форми роботи з матерями та розпочала видавала жінкам продукти, білизну, а у надзвичайних випадках – допомагала грошима. Наскільки необхідною була робота жінок “Каплі Молока” та “Товариства боротьби з дитячою смертністю” видно із звіту лікаря З.О.Мічник, яка відвідала Харківську та Катеринославську губернії в серпні 1915 р. “В селі Троїцькому Катеринославської губернії, – писала вона, – проживає 10 тисяч населення. Лікарні і пологового відділення немає. Є акушерка, однак великою популярністю у справі лікування користується особа з сумнівною репутацією. З огляду охорони материнства та дитинства культурні і санітарні умови надзвичайно важкі. Молока дітям не вистачає. Смертність дітей до року становить 23%”. Ситуація воєнного часу викликала створення Харківського Комітету по охороні материнства і дитинства, який виник при “Каплі Молока” та “Товаристві боротьби з дитячою смертністю”. Склад комітету був жіночим, а очолювала його Надія Миколаївна Гонтарева. Зростання числа біженців і великі нестатки серед них спонукали Комітет відкрити в Харкові ще два нових пункти видачі молока (крім чотирьох існуючих) та консультацію для матерів, а також відвести в квартирі, яка призначалася для ясел одну кімнату для тимчасового перебування 5-6 матерів-біженок, що виходили з пологових відділень. Для поповнення своїх коштів Комітетом була організована 27 грудня 1915 р. лотерея, яка дала чистого прибутку 7288 карбованців. Ці гроші жінки використали на створення притулку-ясел для біженців [8].

Робота “Одеського товариства оборони жінок” під час війни була обтяжена великими труднощами, невістачало коштів. “Бували важкі моменти, наступали хвилини відчаю, – записано в звіті товариства за 1914 р., – і від закриття організації нас утримувала лише думка про те, як багато нещасних людей від цього постраждають, залишаться без усякої допомоги [9]. А війна ставила перед товариством нові проблеми. В Одесі, як у більшості портових

міст, населення мало багатонаціональний склад, що створювало ґрунт для великої кількості нелегальних шлюбів, а Херсонська губернія навіть отримала в народі назву “невінчаної”. Після призову чоловічого населення в діючу армію, майже всі нелегальні сім’ї залишилися без коштів до існування. Незаконним сім’ям, позашлюбним дітям державна допомога не надавалася, а отже, такі особи опинилися в важкому становищі. В “Одеське товариство оборони жінок” звернулася відразу велика кількість жінок, які буквально благали надати їм роботу та матеріальну підтримки. Комітет став отримувати листи-прохання про допомогу з діючої армії.

Члени товариства, усвідомлюючи серйозність проблеми, почали шукати шляхи для її вирішення. Головою товариства була складена записка, в якій шляхом детальної юридичної мотивації доводилося, що такі сім’ї мають право на допомогу не тільки моральну, але і матеріальну та юридичну. Ця записка була направлена в державні заклади, які видавали допомогу сім’ям військовослужбовців. Між Комітетом товариства і цими закладами був встановлений тісний зв’язок для вирішення проблеми. Товариство клопотало і отримувало від військового керівництва та властей посвідчення про знаходження годувальника в діючій армії, а шляхом перегляду подвірних книг перевіряло склад нелегальної сім’ї, її потреби, факт належності сім’ї особі, яка знаходилася в діючій армії. Забезпечивши письмовим посвідченням мати або сім’ю в їх потребах, “Одеське товариство оборони жінок” направляло жінок у ті заклади, де вони отримували допомогу. Робота ця проводилася членами товариства настільки кваліфіковано, що жінки, практично завжди, отримували допомогу у державних закладах.

Комітет надавав допомогу і легальним сім’ям, що страждали від нестатків. Всю складність становища сімей підтверджують історичні документи. Так, 11 серпня 1914 р. біля приміщення Одеської міської управи зібрались дружини солдат і домагалися видання їм допомоги. Влада викликала пожежну частину, однак жінки відібрали у пожежників брандспойти. Близько 4 години дня 300 жінок пройшли по Миколаївському бульвару. Демонстрація йшла під лозунгами грошової допомоги сім’ям солдат. У січні 1915 р. в Одесі дружинам солдат Державна Дума затримала виплату грошей за кілька місяців. Близько 3 тисяч дружин солдат зібралися біля

Міської Думи з вимогою повернення грошей. Жінки проявили надзвичайну твердість і лише кінні загони розігнали демонстрацію.

Широку діяльність під час першої світової війни серед жінок та дітей біженців з прикордонних районів розгорнуло “Київське товариство оборони жінок”. У 1916 р. при товаристві працював притулок для біженок та безкоштовна їдальня для дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронтах війни.

Війна змусила жіночі товариства відійти від тих напрямків роботи, які закладалися у мирний час, відмовитися від виконання статутних завдань та направити свою енергію на вирішення проблем, пов'язаних з війною. І в цих складних умовах воєнного лихоліття жінки своєю жертвовною працею в черговий раз доводила суспільству своє право на рівність.

Література

1. Звідомлення Товариства “Просвіта” у Катеринослава за 1914 рік. – Катеринослав, 1915. – С.1, 4-6, 28-30.
2. Киевская мысль. – 1915. – 10.08; Вісник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч.51–52 (28 лист.). – С.10.
3. Мірна З. Жінка на Великій Україні // Жінка. – 1937. – Ч.8-9. – С.6.
4. Вісник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч.7-8. – С.17.
5. Русова С. Наші визначні жінки. Літературні характеристики-силуети. – С.94.
6. Дорошенко Д. Галицька Руїна 1914–1917 рр. Спогади і враження // Наше минуле. – 1918. – № 3. – С.36; Енциклопедія Українознавства. – Т.8. – Нью-Йорк, 1976. – С.3028.
7. Рідний край. – 1915. – Ч.2. – С.2.
8. Государственный Архив Российской Федерации. – Ф.1795. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.57-80.
9. Отчет Одесского отделения Российского общества защиты женщин за 1914 год. – Одесса, 1915. – С.3, 26.